

CZU: 81`367.3`37

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5024486>

MODALITATEA LINGVISTICĂ: ÎNTRE CATEGORIA LOGICO-FILOSOFICĂ ȘI FUNCȚIONAL-SEMANTICĂ

Victoria BARCARU, Emilia OGLINDĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Categoria gramaticală a modalității, interpretată controversat, este investigată o perioadă îndelungată. Acest fapt sugerează necesitatea de a fi elucidate anumite aspecte de ordin conceptual ale categoriei semnalate, luând în considerare actualitatea sa pentru descrierea particularităților și structurii diferitelor limbi, în general. Articolul de față vizează funcționarea modalității în calitate de entitate semantico-pragmatică, ținând seama, totodată, de unele implicații logico-filosofice ale problemei abordate. În tentativa de a sintetiza diverse viziuni privind acest concept, am analizat opoziția real / ireal în raport cu lumea obiectivă, dincolo de o universalie pur lingvistică, devenind, astfel, o expresie a empatiei umane prin actul comunicativ de identificare lingvistică.

Cuvinte-cheie: modalitate, obiectiv/subiectiv, real/ireal, reality status, normă, lumi posibile.

THE LINGUISTIC MODALITY:

BETWEEN LOGICAL-PHILOSOPHICAL AND FUNCTIONAL-SEMANTIC CATEGORY

The grammatical category of modality has been under controversial investigation for a long period of time. This fact suggests the need to elucidate certain conceptual aspects of the reported category, taking into account its topicality to describe the particularities and structure of different languages in general. The present article focuses on the functionality of modality as a semantic-pragmatic entity, taking into account, at the same time, some logical-philosophical implications of the approached problem. In an attempt to synthesize various views on the concept, we have analysed the real/unreal opposition in relation to the objective world, beyond a purely linguistic universality, thus becoming an expression of human empathy through the communicative act of linguistic identification.

Keywords: mode, objective/subjective, real/unreal, reality status, norm, possible worlds.

Introducere

Categoria modalității atrage, de-a lungul timpului, atenția savanților, însă nu există o părere univocă privind natura acesteia. Unii lingviști o interpretează ca pe un concept gnoseologic, fără nicio legătură cu sensul evaluativ, pe când în opinia altor specialiști categoria în discuție reflectă relația evaluativ-subiectivă. Modalitatea este o categorie funcțional-semantică ce denotă atitudinea locutorului față de realitate, reliefând aprecierea subiectivă a comunicării. Ea corelează cu modul – termen folosit pentru definirea mai amplă a fenomenelor ce înglobează un vast spectru de semnificații, al particularităților gramaticale, al mijloacelor expresive la diferite niveluri ale limbii, „care atestă forme diferite în diverse sisteme lingvistice, iar în limbile europene cuprinde întreaga pânză a vorbirii” («в разных формах обнаруживающихся в языках разных систем..., в языках европейской системы она охватывает всю ткань речи» [1]).

Categoria gramaticală a modului, interpretată controversat, este investigată o perioadă îndelungată. Acest fapt sugerează necesitatea de a fi elucidate anumite aspecte de ordin conceptual ale categoriei semnalate, luând în considerare actualitatea sa pentru descrierea particularităților și structurii diferitelor limbi, în general. În literatura de specialitate se distinge funcționarea modalității în corelație cu modul verbal, ținând seama de unele implicații logico-filosofice ale problemei abordate.

Categoria modului este analizată multispectual de numeroși lingviști; de exemplu, de academicianul rus V.V. Vinogradov, care a explicat amănunțit sfera conceptuală, variatele semnificații și mijloacele de redare a modului verbal. Conform opiniei acestui savant, „orice enunț dezvăluie atitudinea locutorului față de realitatea extralingvistică” [2]. De aceeași părere este și I.P. Galperin, care ancorează modul în domeniul actului de comunicare, în calitate de caracteristică inalienabilă a limbii.

În lucrările mai recente, unii cercetători descriu modul mai restrictiv, definindu-l drept o expresie a atitudinii vorbitorului față de realitate, pe când alții analizează modul în baza opoziției real / ireal, în raport cu lumea obiectivă. După cum susțin lingviștii A.V. Bondarko, M.Grepl, V.Z. Panfilov, modul dezvăluie conținutul enunțului în raport cu realitatea, exteriorizând „atitudinea locutorului față de acțiune, față de veridicitatea

conținutului enunțului" [3]. Ei fac distincție între obiectiv vs subiectiv, ce includ diverse semnificații modale. Caracterul activ al categoriei indicate pune în lumină categoria modalității în calitate de componentă importantă a enunțului ce funcționează la nivel logico-gramatical în procesul de generare a unității date. În continuare vom comenta această opoziție.

Modalitatea obiectivă este o caracteristică obligatorie a fiecărui enunț ce asigură formarea unităților predicative. Între subiectul și predicatul enunțului se stabilește raportul real / ireal, în funcție de semnificația modală ce raportează o situație la realitate sau la „lumile posibile” (virtuale). Astfel, modalitatea obiectivă desemnează o relație din interiorul enunțului și, prin urmare, e caracterizată drept modalitate internă. Luând în considerare interdependența relației dictum/modus, modalitatea obiectivă, care exprimă relația dintre subiect și semnul său predicativ, este definită drept modalitate a dictumului; atât obiectul comunicării, cât și elementul său predicativ pot face parte din noțiunea numită modus. Din acest punct de vedere, modalitatea obiectivă este denumită și modalitate a dictumului, prezentând, totodată, o apreciere a legăturii dintre elementele componente ale situației.

La nivel morfosintactic, modalitatea menționată denotă opoziția dintre formele de indicativ și cele ale modurilor irealității – condiționalul-optativ, conjunctivul, iar în română – și prezumtivul. Conform tradiției stabilite în studiile de specialitate, modul indicativ posedă semnificații real-obiective ale realității: prin raportarea la formele indicativului (copiii cresc / copiii au crescut / copiii vor crește), conținutul mesajului se referă la unul dintre planurile temporale – prezent, trecut sau viitor. În același timp, formele modurilor ireale comportă ambiguitatea temporală (copiii ar crește / ar fi crescut / să crească copiii!). Ținem să relevăm că același enunț, în principiu, poate cuprinde atât sfera modalității obiective, cât și a celei subiective sau ilocutive. De exemplu, **Ion a plecat** (modalitate obiectivă); **Mi se pare că Ion a plecat** (modalitate subiectivă); **Pleacă, Ion!** (modalitate ilocutionară). Prin intermediul timpurilor și al modurilor verbale, același mesaj se poate raporta la domeniul dezideratului, al cerinței sau al necesității.

Forma de viitor, în schimb, atribuită indicativului ca fiind opusă irealului, se înglobează deseori în sfera irealului. Astfel, timpul viitor în limba italiană, pe lângă semnificația de o acțiune posterioară, mai marchează și o formă ipotetică, echivalentă prezumtivului românesc: „Dove saranno i bambini?” (Oare unde să fie copiii?) În exemplul citat, forma viitorului simplu din limba italiană exprimă presupunerea, în timp ce în română ideea de incertitudine este redată prin conjunctiv, căruia i se asociază alte unități lexicale, menite să asigure saturația semantico-emotivă a enunțului: „Oare unde să fie?”. Forma ipotetică de futurum exactum de tipul *saranno* a fost moștenită în limba italiană din latină.

În legătură cu cele relatate, vom semnala că blestemurile reprezintă niște imprecășii, sugerând acțiuni considerate ca iminente ce se vor realiza în viitor. Astfel de imprecășii ca „Să chiorăști!” corespund unor forme de tipul: vei fi orb, sa ai parte, vei avea parte ș.a. Formațiunile în cauză raportează, de fapt, sfera dezideratului într-o lume virtuală, posibilă, printr-un transfer virtual, prin forța creatoare a cuvântului. Indiferent de segmentul temporal real, se ține cont de starea psihologică de moment a vorbitorului, exprimându-se certitudinea că acțiunea se va realiza:

„Ș-acum la tine, frate, cuvântul o să-ndrept,
Căci voi să-ngălbenească și sufletu-ți din piept
Și ochii-n cap să-ți sece, pe tron să te usuci,
Să sameni unei slabe și străvezii năluci,
Cuvântul gurii proprii, auzi-l tu pe dos
Și spaima morții între-ți în fiecare os.”

(M. Eminescu. *Gemenii*) [4]

„**Afurisit să fie câneriul de vornic, și cum a ars el inima unei mame, așa să-i ardă inima Sfântul Foca de astăzi, lui și tuturor părtașilor săi!**” **blestemau** femeile din sat, cu lacrimi de foc, în toate părțile” (I. Creangă. *Amintiri din copilărie*) [5]

Verbul **a blestema**, deși este utilizat frecvent cu sens perfectiv, este capabil, prin excelență, să sugereze o acțiune care se va săvârși în viitor. În această privință, savantul J.Lazard raportează viitorul în sfera modalității virtuale, evidențiind semnificațiile modale ale verosimilului și dezideratelor (« ... Под виртуальностью Ж.Лазар понимает такой тип модальности, при котором описываемая ситуация не утверждается как реальная. В частности, к такого рода ситуациям относятся ситуации в будущем, ситуации, рассматриваемые как возможные, желательные и т.д.» [6, p.355]).

Cu referire la valorile menționate, sunt peremptorii unele probleme abordate în logica lui Aristotel în care principiul non-contradicției e proiectat spre viitor, dată fiind multitudinea de posibilități oferite de viitor, spre

deosebire de prezent, care este mai limitat. Logica lui Aristotel demonstrează limita sferei de funcționare a principiilor contradicției. Chiar dacă acțiunea acestora nu se atestă în viitor, ele denotă raportul de reciprocitate cu sfera posibilului, dată fiind multitudinea prospectivelor oferite de viitor în corelație cu actualul banal, dar, totodată, pluripotențial. Trecutul indică, de regulă, acțiuni încheiate definitiv și irevocabil; prin urmare, exclude potențialitatea unor noi perspective («В логике Аристотеля можно найти и другие принципиальные ограничения сферы действия закона противоречия. Его действие не распространяется на будущее, но это связано все же с той же сферой возможности, поскольку будущее чревато многими возможностями, настоящее же бедно, поскольку актуализируется нечто одно, но оно потенциально богато. Прошлое же бедно в своей актуальности, исключаяющей потенциальность, ибо в прошлом нет уже никаких возможностей, кроме реализованной, происшедшей, не поддающейся изменению» [7]).

În sfera virtualului se încadrează și unele situații imperative, orientate, de obicei, spre viitor. În enunțul „Închide ușa!” acțiunea verbului predicat se va înlăpăta după momentul vorbirii. În același timp, în enunțurile similare de tipul „– Mănâncă! – Nu vreau!” acțiunea dorită de către emițător depinde de voința conlocutorului. Ea nu s-a săvârșit în realitate, rămânând înscrisă în „lumea virtuală”.

Unii cercetători divizează modalitatea obiectivă în subtipuri, în baza corelației **real / ireal**. De exemplu, cercetătorul В.З. Панфилов include în domeniul modalității obiective semnificația de posibilitate, veridicitate sau adevăr, care desemnează raporturile obiective ale realităților înconjurătoare [8]. Termenul în discuție poate fi examinat prin prisma tradiției fenomenologice, reliefând următoarele opoziții: subiectiv (individual) vs obiectiv (realitatea existentă), avându-se în vedere aspectul interior uman în corelație cu realitatea exterioară, sesizată de noi. Sunt relevante și opozițiile: individual vs general, întâmplător vs contingent, necesar vs prestabilit. Cele expuse pun în evidență conceptul de intersubiectivitate și interdependența realităților obiective.

Nu în zadar unul dintre principiile de bază în măiestria actoricească, conform sistemului Stanislavski, este de a exterioriza personajul trecându-l prin sine și de la sine pentru o interpretare cât mai apropiată de realitate. O idee similară se regăsește și la filosoful E.Husserl: „Lucrul adevărat, pentru Husserl, este obiectul care își păstrează identitatea în interiorul unei multiplicități de experiențe aparținând diferitor subiecți; obiectul intuit de mai mulți” [9].

Opoziția din cadrul modalității obiective nu este doar duală, în accepția clasică, ci și ternară, avându-se în vedere corelația dintre irealul – real și contrafactiv. Modalitatea obiectivă este analizată și în plan neutru, când nu este definită clar atitudinea unei anumite situații vis-à-vis de realitățile înconjurătoare sau față de mesajul emis [10]. În legătură cu cele menționate, savanta E.Paduceva explică modalitatea obiectivă neutră fie prin lipsa referentului, fie prin dificultatea de a fi raportată la adevăr: «Отношение ситуации к реальному миру в предложении не определено: пропозиция употребляется безотносительно к истине» [11]. În această ordine de idei, distingem trei subtipuri de modalitate obiectivă:

- modalitatea obiectivă reală, ce desemnează veridicitatea unor acțiuni sau stări, situații în enunțuri de tipul: **Ion este bolnav;**
- modalitatea obiectivă ireală, ce indică falsul, caracterul ireal al unor acțiuni sau stări, situații în enunțuri de tipul: **Ion se preface bolnav;**
- modalitatea obiectivă neutră, ce reliefează statutul neutru față de realitatea faptului descris în enunțuri de tipul: **Cred că Ion este bolnav.**

Aceeași cercetătoare E.Paduceva relevă corelația *modalitate obiectivă – modalitate ilocutivă* prin raportarea aserțiunii la modalitatea obiectivă reală. Modalitatea obiectivă neutră evidențiază, de asemenea, contextul enunțurilor imperative sau interogative, excluzând însă modalitatea ilocutivă afirmativă. Spre deosebire de modalitatea ilocutivă, ce presupune întotdeauna un adresat, pentru cea subiectivă acesta nu este indispensabil. Conform concepției lingvistice E.Paduceva, enunțurile cu modalitate ilocutivă interogativă sau imperativă pot fi înscrise în sfera modalității obiective neutre, ținând cont de statutul neutru al acestora față de veridicitatea faptelor denotate [*Ibidem*].

Având în vedere ambiguitatea conceptului real - ireal, în literatura de specialitate din ultimul timp este utilizat termenul „**reality status**” (rus. «категории реальности ситуации»), ceea ce preconizează raportarea unei anumite situații la realitate sau la lumile posibile.

Alți savanți, bunăoară J.R. Elliott [12], subliniază că aspectul real al modalității se referă la o zonă semantică aparte, diferită de cea a modalității în accepția clasică, dată fiind diversitatea interpretării conceptului real – ireal din câmpul semantic al modalității. Deși savanta sus-menționată consideră că zona irealului

nicidecum nu poate fi cuprinsă în categoria modalității, J.Elliott include situația reality status într-o categorie gramaticală specială, întrucât tipologia atitudinii (modalitatea deontică sau epistemică) nu vizează exclusiv sfera realului: contextul situației permite evenimentelor să se deruleze în altfel de „lumi” decât cele ale realului, ceea ce explică, de fapt, interdependența membrilor raportului real – ireal. Însă, din punctul de vedere al savantului W.A. Foley, opoziția real – ireal scoate în relief evenimentele din perspectiva actualității, relevându-se dacă acestea au fost sau nu realizate. Același lingvist afirmă că în cadrul categoriei binare în discuție, aspectul ireal înglobează, în multe idiomuri, semnificații ce dezvăluie valorile de necesitate, verosimil și posibilitate.

În opinia savantului J.R. Roberts, aspectul ireal nu cuprinde doar modalitatea epistemică, ci reprezintă o caracteristică a modalității, în ansamblu [13]. Acest fapt se datorează, mai cu seamă, sinonimiei verbelor modale *a putea* și *a fi*, atribuite eminentemente modalității deontice, care, în anumite contexte, pătrund în câmpul semantic al incertitudinii. O situație similară atestă verbul *a vrea*, apt a exprima valoarea deziderativă în sfera modalității deontice. Întrebuințat la condiționalul-optativ, comportă semnificație subiectivă în formulele de politețe, ceea ce îl apropie de sfera emotivă.

În ambianța celor relatate, în studiile lingvistice statutul situațiilor și al enunțurilor deziderative în raport cu realitatea (**reality status**) este abordat dintr-o dublă perspectivă: acestea se raportează fie la lumea reală, fie la cea virtuală. Un exemplu concludent ar fi, în opinia noastră, enunțurile de tipul: „**eu vreau (să citesc, să cânt)**”, care marchează, de regulă, o situație curentă (*eu vreau*, la momentul vorbirii), exteriorizând o situație deziderativă reală ce aparține lumii reale, obiective.

Observăm că acțiunea se poate desfășura în prezent: **Ion vrea o cafea (/cert /)**, în raport cu: **Ion vrea (să plece) la Roma**, unde acțiunea **vrea (să plece)** sugerează planul posteriorității, redând o acțiune nerealizată, neîncheiată și incertă; astfel, același deziderativ „a vrea” în cel dintâi enunț este ancorat în sfera realului, în timp ce în cel de-al doilea raportează acțiunea într-o lume posibilă, cu proiecție spre viitor. Savantul A.Volodin menționează în acest sens: «...“хотел убить” значит “не убил”, результата никакого не было» [14]. Se are în vedere faptul că sintagma „a vrut sa-l omoare”, ce dezvăluie deziderativul (perfectiv) într-o lume ireală, a viitorului, ar echivala cu: „nu l-a omorât”, întrucât nu a avut loc rezultatul.

Modalitatea subiectivă vizează o arie semantică mai largă decât cea a modalității obiective și exprimă evaluarea de către vorbitor a conținutului celor relatate și a realității extralingvistice, indicând gradul de veridicitate (ipotetică, simplă sau categorică) a opiniei privind o anumită situație. Valorile semantice ale modalității subiective sunt atribuite actului evaluativ ce preconizează, alături de aspectul logic al comunicării raționale, și sfera irațională sau emoțională. Modalitatea subiectivă beneficiază de variate mijloace calificative de care dispune limba respectivă și se redă printr-o serie de unități lexico-gramaticale specifice, unele dintre care, având o poziție sintagmatică autonomă, au rolul de conectori. În cele ce urmează vom releva câteva categorii de unități introductive.

La marcarea incertitudinii și a irealității sunt folosite cuvintele: *parcă, de parcă, oare chiar, cum de* ș.a.; supoziția este desemnată cu ajutorul conectorilor *poate doar, poate că*; cuvântul incident „chipurile” servește pentru a semnaliza nonveridicitatea informației; mirarea este redată cu ajutorul unor interjecții ca: *Ian auzi!, bre, O-ho!*, prudența – *nu dă Doamne!* să nu cumva. Prin intermediul interjecțiilor *Ah! Vai!* sunt relevate emoțiile locutorului, atitudinea subiectivă. Mai sunt întrebuințate sintagme de tipul „Bună treabă!”, pronunțate cu o anumită intonație, care anticipează partea principală a propoziției, lexeme cu valoare interogativă – *parcă, oare, cum de?*, afirmativă – *cu adevărat, chiar că, într-adevăr, așa-i*, negativă – *nici, deloc* etc.

Unii specialiști în materie apreciază atitudinea emoțională a locutorului drept modală, pe când alții contestă valoarea modală a acesteia. Vorbind despre conceptul de mod ca expresie a atitudinii față de veridicitatea / nonveridicitatea celor enunțate, lingvista G.A. Zolotova scoate în evidență, în primul rând, atitudinea vorbitorului față de realitate, în al doilea rând, atitudinea față de conținutul exprimării, și, într-un final, raportul dintre subiect, purtător al însușirii, și marca predicativității («Г.А. Золотова трактует понятие модальности как отношение к действительности с точки зрения говорящего; во-вторых, как отношение к содержанию высказывания; в-третьих, как отношение между субъектом – носителем признака и предикативным признаком») [15]. Cercetătoarea T.Romanova distinge, în acest sens, semantica modală polisubiectivă, ce caracterizează modalitatea acordului / dezacordului, în calitate de replică la un anumit stimul din partea receptorului sau a mai multor interlocutori.

După cum am semnalat *supra*, unii cercetători nu acceptă definirea amplă a modalității subiective, eliminând valorile emoțional-expresive din sfera acesteia. O altă opinie emite V.A. Plunghian, care promovează două

noțiuni fundamentale: „1) evaluarea, adică atitudinea locutorului față de o anumită situație și 2) irealitatea, ce evidențiază raportul ei cu lumea reală” [16, p.309]. Lingvistul este de părere că „întreaga varietate a sensurilor modale (chiar și în cazul celor mai largi interpretări ale modalității) are legătură, într-un fel sau altul, cu unul dintre aceste concepte (nu arareori, cu ambele, concomitent)” [17]. Așadar, sunt relevante raportul dintre enunț și realitatea extralingvistică, atitudinea locutorului față de conținutul relatat și finalitățile comunicative ale enunțului. Modalitatea subiectivă în accepția clasică exteriorizează atitudinea locutorului față de conținutul enunțului sau realitatea extralingvistică.

În unele idiomuri diferențele semnalate se exprimă în diverse contexte. Un exemplu în acest sens ar fi utilizarea contextuală în limba spaniolă a verbelor **Ser (a fi)** și **Estar (a fi)**: o caracteristică constantă, obiectivă, este marcată, prin excelență, de verbul **Ser**: *es rojo (este roșu); es ruso (este rus), es rubio (este blond)*, în timp ce însușirile variabile sunt denotate de verbul **Estar**: *esta casado (este căsătorit), esta contento (este mulțumit)* ș.a. Uneori, anumite adjective își schimbă semnificația, în funcție de utilizarea binomului **Ser / Estar**: *Maria es guapa (Maria este frumoasă), Maria esta guapa (Maria este dichisită, îmbrăcată frumos)*. Cu alte cuvinte, însușirile obiective (culorile, apartenența etnică, aspectul fizic natural: blond, smolit ș.a.) în limba spaniolă fac parte din sfera verbului **Ser (a fi)**, în timp ce caracteristicile modificate conform voinței umane se integrează în sfera verbului **Estar**. Astfel de excepții ca: **Ser feliz / infeliz (a fi fericit/ nefericit)**, ce dezvoltă o valoare constantă, se înglobează perfect în tabloul obiectiv al imaginarului lumii, în pofida semnificației emotive care, prin excelență, se raportează în spațiul subiectivului.

Atât modalitatea, în ansamblu, cât și formele modale ale verbelor, în particular, au funcția de a desemna relațiile modale între cele relatate și realitate, dezvoltând atitudinea vorbitorului față de tipul de relație între conținutul comunicării și realitatea obiectivă. Sunt pertinente semnificațiile de obligativitate, necesitate, intenție, supoziție, posibilitate / imposibilitate etc. Conceptele de necesitate și finalitate, privite ca interdependente, scot în relief valența tridimensională a cuvântului „trebuie” – Subiectul scopului, Necesitatea și Scopul («Близка к онтологической необходимости «практическая» необходимость, выражаемая словами нужно, надо. Практическая необходимость связана с понятием цели. Поэтому слово нужно имеет три валентности – Субъект цели, Потребность и Цель» [18]).

Ținem să menționăm că verbul impersonal „trebuie” nu implică obligatoriu vorbitorul în calitate de subiect al scopului; folosit la forma negativă, „nu trebuie” este echivalent cu „nu poate”: «В самом деле, не должен останавливаться = должен не останавливаться, а ‘должен не’ по одному из законов модальной логики, значит ‘не может’: необходимо не Р = неверно, что Р возможно». Savantul rus Николаев conchide: «Если глагол реализует этот концепт, то он может считаться модальным» [19, p.112-113]. Este lesne de înțeles că necesitatea, obligațiunea și voința, ca parte a imaginarului, sunt redată cu ajutorul verbelor modale.

În procesul de gândire, gradul de cunoaștere a realității este denotat, în plan lingvistic, în baza modalității epistemice, ceea ce reliefează pregnant raportul său cu intersubiectivitatea. Unele lexeme specifice, dotate cu sens epistemic, servesc la marcarea atitudinii subiectului vorbitor, care nu doar admite existența unei realități virtuale, dar și creează o versiune a unei situații alternative, deplasându-se într-o altă formă mentală, în deplină concordanță cu principiul coșerian al alterității:

„Poate, demult s-a stins în drum / În depărtări albastre ...” (M. Eminescu. *La Steaua*) [20]

„Удивительнее всего то, что, очевидно, с ним вместе исчез и милиционер”. (М.А. Булгаков. *Мастер и Маргарита*, p.134) [21]

Locutorul, în calitate de autor al mesajului, exprimă propria poziție față de cele întâmplate, dar, în funcție de situație, poate avea tendința de a determina conlocutorul să acționeze contrar voinței sale proprii, în favoarea emițătorului mesajului sau intereselor unor terțe persoane.

Adverbe și locuțiuni adverbiale ca: *fără doar și poate, nu încapă nicio îndoială, mai mult ca sigur* ș.a., pe lângă gradul maxim al certitudinii, deseori marchează intenția personală voalată a locutorului, al cărui mesaj persuasiv are menirea de a convinge receptorul (publicul). În domeniul publicității sunt utilizate frecvent sintagme de tipul: „fără îndoială, cel mai bun produs”, „cu siguranță, banca cea mai de nădejde” etc., care sunt, oarecum, în disonanță cu semul de bază „certitudine”, ceea ce se explică fie prin atitudinea subiectivă a autorilor, fie prin starea mentală (forma mentis) a publicului față de informația recepționată.

Un alt operator epistemic cu tentă persuasivă ar fi verbul cu valoare modală „a ști”: „*Știi că-ți vine greu, dar asta nu mă interesează*”; «*Знаю, что тяжело, да мне-то дела нет никакого до того, что тебе тяжело...*»; „*I know it's painful, but it's none of my affair that you find it painful*” (Dostoevski. *Idiotul*) [22].

Verbul cu valoare epistemică „a ști” nu lasă loc oponentului pentru replici de răspuns, ceea ce este evidențiat, în enunțul respectiv, și prin intermediul conjuncției disjunctive „dar”.

Valoarea intersubiectivă a unor sintagme rezultă, mai cu seamă, din discursurile politicianilor, care abundă în structuri de tipul: „**Știu că vă este greu, dar ...**” [23]: „*Iohannis – mesaj către medici: Știu că vă este greu; ne uităm la voi cu speranță...*” (Klaus Iohannis); „*Știu că astăzi este greu, noi ajutăm cu ce putem ...*” (I.Șor); „*Știu că vă este greu, că există presiuni, dar în cabina de vot veți fi doar dumneavoastră și conștiința dumneavoastră...*” (M.Sandu). Însă, gradul de credibilitate e în funcție de atitudinea proprie a auditoriului față de persoanele vizate.

În acest context, D.Tramp în discursul său post-electoral a făcut uz de următorii operatori de opinie pentru atenuarea poziției sale categorice: *I think, I really think, I guess (Cred că ... , cred cu adevărat că ... , bănuiesc că): As far as hacking, I think it was Russia. But I think we also get hacked by other countries and other people. (Cu privire la atacatorii ciberneticieni, cred că a fost Rusia. Dar cred, de asemenea, că am fost piratați de către alte țări și de alți oameni)* [24].

Din cele expuse *supra*, remarcăm rolul intenționalității în exteriorizarea raportului intersubiectiv în actul de comunicare interpersonală. În acest sens, cercetătorii J.J. van Cuilenberg, O.Sholten și G.W. Noomen afirmă: „Pentru ca transferul de informație să devină un proces de comunicare, emițătorul trebuie să aibă intenția de a provoca receptorului un efect oarecare” [25].

Intenția comunicativă, în calitate de produs al formei mintale, are menirea să scoată în evidență prin mijloace verbale obiectivele propuse de către vorbitor – generator al mesajului. Din considerente persuasive sau cu scopul de a comunica o informație, emițătorul mesajului folosește variate mijloace lexico-semantice: conjuncții și locuțiuni perifrastice conjuncționale: dar, iar, însă, pentru ca ... să, fără să; adverbe și locuțiuni perifrastice adverbiale: ferm, în mod hotărât, intenționat; prepoziții și locuțiuni perifrastice prepoziționale: în vederea + subst, din frica de + inf, cu scopul de a; adjective: semnificativ, determinant, relevant; verbe: a pretinde, a intenționa, a premedita ș.a. Din aceeași categorie fac parte și evidențialele în calitate de sursă a informației, dar și de apreciere a propriei poziții față de o anumită situație: „*Cică el vrea să vadă cum e viața de om sărac*, altfel el nu poate să se apuce de pictură” [26]. Conceptul de intersubiectivitate întrunește, de fapt, ideea unei intenții de comunicare bazată totalmente pe interacțiunea unei voințe X în contact cu altă voință Y, în funcție de modusul și imaginarul lumii indivizilor.

Analizat din perspectiva lumilor posibile, modusul reflectă expresia logico-filosofică în trihotomia modus – situație – lumi posibile. Astfel, realul sau irealul din enunțurile indicative sunt determinate nu doar de conceptul subiectului vorbitor despre lumea obiectivă, dar și de replica comunicativă a interlocutorului față de mesajul recepționat. În contextul celor expuse, aderăm la opinia cercetătorului P.Шишкина, care reliefează caracteristica inerentă a modalității de a exterioriza atitudinea subiectivă a adresatului față de situația denotativă, conținutul enunțului și față de însuși actul vorbirii sau interlocutorii acestuia («... в модальности всегда воплощается субъективное отношение говорящего к денотативной ситуации и к содержанию пропозиции, к акту речи и к партнерам по коммуникации») [27, p.42].

În pofida distincției modalitate obiectivă / subiectivă, datele disponibile analizate relevă, în anumite situații, fenomenul când aspectul subiectiv îl absoarbe pe cel obiectiv. Astfel, cercetătorul I.Bărbuță definește modalitatea drept „o categorie fundamental subiectivă” [28]. În același timp, fenomenul dat reliefează anumite alunecări în intersubiectivitate: în șirul legităților continue intersubiectivitatea se plasează între subiectivismul interpersonal și obiectivismul suprapersonal («Интерсубъективность занимает срединное положение в континууме установок и позиций – между индивидуальной субъективностью и надличностной объективностью» [29]).

Concluzii

Cele relevate ne permit să conchidem următoarele:

1. Termenul **modalitate** este interpretat neunivoc, ceea ce solicită aprofundarea cercetărilor privind categoria vizată. Multiplele disensiuni în interpretarea binomului modalitate obiectivă vs modalitate subiectivă se explică prin diferite criterii ce stau la baza distincției în cauză.

2. În accepția majoritară a lingviștilor, distincția dintre modalitatea obiectivă și cea subiectivă se face în funcție de tipul de raport ce caracterizează aceste două modalități. Astfel, modalitatea obiectivă stabilește raportul, real sau ireal, dintre subiectul și predicatul enunțului emis.

3. Modalitatea subiectivă în accepția clasică exteriorizează atitudinea locutorului față de conținutul enunțului sau realitatea extralingvistică. Categoria modalității (mai cu seamă cea subiectivă) relevă viziunea unui individ față de realitățile lumii sau concepția acestuia despre statutul veridic al lucrurilor, chiar dacă ele nu corespund realității obiective. Astfel, semantica incertitudinii este denotată prin intermediul operatorilor modali, verbelor modale, cuvintelor introductive ș.a.

4. În acest context, e necesar să analizăm materialul factual referitor la realitățile extralingvistice, ce servește drept bază pentru formarea propriilor viziuni sau opinii ale individului: altfel spus, orice părere reprezintă rezultatul interpretării subiective a materialului factual. Compararea enunțurilor apreciative și descriptive, pe de o parte, cu cele descriptive cu conținut factual, pe de alta, ar contribui substanțial la dezambiguizarea aspectului real / ireal din cadrul categoriei modalității.

5. Definiția *Lumilor posibile* cuprinde sfera ambelor modalități în discuție. Astfel, în literatura de specialitate distincția în cauză este analizată din perspectiva referențială a relației dintre semnificat și semnificant raportat la realitățile obiective sau dincolo de acestea – evadând în universul multiplelor situații din lumea obiectivă, ceea ce explică sinonimia verbelor modale. Un exemplu elocvent în acest sens îl prezintă dificultatea în delimitarea valorilor probabilității și incertitudinii din sfera modalității epistemice; cert este că aspectul obiectiv / subiectiv nu doar permite actualizarea variatelor situații din cadrul modusului, dar și contribuie semnificativ la actualizarea imaginărilor lumii, uneori chiar prin devieri de la realitate.

Unicul element ce nu se supune modificărilor sub niciun fel este *norma* în calitate de sistem de valori – axa constantă care servește ca punct de plecare pentru multiplele raționamente logico-filosofice și deci nu poate fi raportată la lumile posibile.

Ținem să menționăm, în acest sens, efectul globalizării masive, care, odată cu impunerea unei noi ordini pe scara socioeconomică, a generat schimbări fundamentale în dimensiunea valorilor universale bine-rău. Astfel, normele deontice din ultimul timp capătă treptat un statut cvasipermanent, în deplină conformitate cu *fenomenul Overton*, care explică procesul de ștergere a acestora prin impregnarea unor valori incompatibile cu existența normală a societății. În acest context, în 1985 lingvistul ceh П.Сгалл scria cu referire la lumile virtuale: „Există lumi posibile cu pești scufundați și cai zburători, dar nu există lumi cu un nene de sex feminin și mame fără copii” («Существуют возможные миры с утонувшими рыбами и летающими лошадьми, но нет миров с дядями женского пола или матерями, не имеющими детей») [30, p.5]. Realitățile actuale au demonstrat realizarea neverosimilului printr-o răsturnare de valori moral-spirituale cu o viteză în timp fulminantă.

Referințe:

1. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. Ин-т языкознания АН СССР. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 682 с. ISBN 5-85270-031-2
2. Apud ШАКИРЗЯНОВА, Р.М. *Роль модальности в лингвистике* [Accesat: 17.10.2018] Disponibil <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-modalnosti-v-lingvistike>
3. *Ibidem*.
4. EMINESCU, M. *Opera Poetică*. Chișinău: Guntvas, 2007, p.679.
5. CREANGĂ, I. *Povești, Povestiri, Amintiri*. Cluj-Napoca: Dacia, 2007, p.289.
6. Apud ЛАНДЕР, Ю.А., ПЛУНГЯН, В.А., УРМАНЧИЕВА, А.Ю. *Исследования по теории грамматики. Вып. 3. Ирреалис и ирреальность*. Москва: Гнозис, 2004. 476 с. ISBN5-94244-001-8
7. БОГОМОЛОВ, А.С. *Античная философия*. [Accesat: 14.02.2020] Disponibil <http://rushist.com/index.php/philosophical-articles/2401-kategorii-aristotelya>
8. Apud ШАКИРЗЯНОВА, Р.М. *Op. cit.*
9. COZMESCU, A. *Obiectivitate ca intersubiectivitate și adevărul – consens*. [Accesat: 20.04.2020] Disponibil <https://www.academia.edu/4764913/>
10. ПАДУЧЕВА, Е.В. *Русская корпусная грамматика*, 2016 [Accesat: 14.07.2018] Disponibil <http://rusgram.ru>
11. *Ibidem*.
12. Apud ЛАНДЕР, Ю.А., ПЛУНГЯН, В.А., УРМАНЧИЕВА, А.Ю. *Op. cit.*, p.450.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*.
15. Apud ШАКИРЗЯНОВА, Р.М. *Op. cit.*
16. ПЛУНГЯН, В.М. *Общая морфология. Введение в проблематику*. Москва: Эдиториал УРСС, 2000.
17. ПЛУНГЯН, В.М. *Op. cit.*
18. Apud ПАДУЧЕВА, Е.В. *Op. cit.*

19. Apud РОМАНОВА, Т.В. *Модальность. Оценка. Эмоциональность*. Нижний Новгород: НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2008. 309 с. ISBN 978-5-83839-167-8
20. EMINESCU, M. *Op. cit.*, p.796.
21. БУЛГАКОВ, М.А. *Мастер и Маргарита*. Москва, 1984, с.134.
22. DOSTOEVSKI, F.M. *Idiotul*. Iași: Polirom, 2011, p.183; Достоевский, Ф.М. *Идиот*. Санкт Петербург: Издательский Дом «Азбука - классика», 2008, с.333. <http://originalbook.ru/idiot-the-idiot-by-fyodor-dostoyevsky-english/>
23. <https://www.replicaonline.ro/iohannis-mesaj-catre-medici-425027/> [Accesat: 01.04.2020] <http://partidulsor.md/news/29/04/2020> [Accesat: 02.05.2020] <https://www.jurnal.md/ro/politic/2016/11/11/> [Accesat: 25.05.2020]
24. ЧЕПУРНАЯ, А.И. Эпистемическая ответственность в политическом дискурсе (на материале пресс-конференции Д.Трампа). В: *Научный диалог*, 2017, №7, с.35-44. ISSN 2225-756X
25. Apud SANDU, S. *Considerații asupra mijloacelor de exprimare a intenției în textul literar francez* [Accesat: 12.02.2019] Disponibil https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/30433
26. BENDER, M. *Milena și vremea jigodiilor* [Accesat: 12.03.2020] Disponibil <https://books.google.md/>
27. ШИШКИНА, Р.Г. *Высказывания, реализующие значения желательности*. Ижевск: УдГУ 2001. 97 с.
28. Apud BĂRBUȚĂ, I. *Categoria modalității în limba română*. [Accesat: 19.08.20017] Disponibil: www.diacronia.ro/indexing/details/A25991/pdf.
29. ОГУРЦОВ, А.П. Ингерсубъективность как поле философского исследования В: *Личность. Культура. Общество*. Т. IX. Вып.1(34). Москва, 2007, с.58–70.
30. БАБУШКИН, А.П. *Возможные миры в семантическом пространстве языка*. Воронеж: Воронежский государственный университет, 2001. 86 с. ISBN 5-9273-0122-3

Date despre autor:

Victoria BARCARU, doctorandă, Școala doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: victoriabarcaru4@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9470-871X

Emilia OGLINDĂ, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Prezentat la 11.03.2021